

především tím, že se stále vedle ryze technických pokroků zdokonaluje organizace produkce a zvyšuje se produktivita, tak že stoupá důchod pracovní i důchod kapitálový. Kdyby důchod kapitálový nedržel zhruba krok se vzestupem poptávky po práci, vyvolané zvýšenou populací a nároky zvýšené životní úrovně dělnictva, anebo dokonce poměrně poklesal, bylo by to hrozbou pokroku produkce a produktivity, a předzvěstí blízkých konců všech vývojových tendencí na poli sociálním, a důsledky by v první řadě stihly dělnictvo.

Směny statků. Ceny.

Za dnešních poměrů je produkce, jak jsme poznali, organizována v podstatě na základech soukromohospodářských a sleduje v první řadě cíle soukromohospodářské. Soukromé vlastnictví půdy a výrobních prostředků umožňuje podnikatelům produkci a je její podmínkou, soukromohospodářské výnosy jsou pak její odměnou, jejím podněcovatelem a usměrňovatelem. Se stanoviska nějakého vyššího »národohospodářského« a sociálního, není to stav ideální, vždyť nebrání po případě nehospodárnému využívání bohatství půdy a dopouští využívání pracovní schopnosti a sil dělnictva na úkor zdárného vývoje národa a lidstva. Je to hospodářská oligarchie těch, kdož mají půdu a ostatní prostředky výrobní, nejen nad těmi, kteří jsou odkázáni, aby uhájili živobytí, na práci holých rukou svých a hlav svých, ale nepřímou nade všemi konsumenty. Ale přes to, jak dosavadní zkušenosti učí, je tato úprava produkce nejhospodárnější organizací a nebude asi moci býti nahrazena tak hned nějakou soustavou od kořene jinou. Vždyť již samo soukromé vlastnictví půdy a těžebných kapitálů, proti němuž nejčastěji se ozývají stesky, je zároveň nejcitlivější ochranou proti nehospodárné výrobě, rozumějme soukromohospodářsky nevýhodné, a o nějaké jiné výhodnosti produkce než soukromohospodářské se pro dohlednou dobu nedá vůbec mluvit: vždyť i v nejideálnějším socialistickém nebo komunistickém státě by o jiného nešlo, než zaříditi poměry tak, aby dělník dostal největší možnou kvotu výnosu produkčního, kdežto produktivnost výroby by musila býti každým způsobem zachována, to jest i pak by musila produkce uměti produkovati více, než sama statků spotřebovala, což v podstatě znamená, než co sama

stála. Ovšem kdyby se práce podnikatelova honorovala nedosta-
tečně a úrok z kapitálu se vůbec nepočítal, pak by ovšem námezdná
práce mohla dostati třeba všechen výnos produkce, a mohla by
býti neproduktivní a mohla by nepozorovaně trávit poměrně
dosti dlouho snad i z hmotného kapitálu v dosavadních produkč-
ních zařízeních investovaného, kdyby se nedbalo opotřebování
strojů a náradí, po delší dobu výrobě sloužících.

Nesmí se však zapomínati, že podnikový zisk je zároveň
risikovou prémie a zálohou pro ztrátové doby a úrok hlavním
pramenem tvorby nových kapitálů na zvelebení a rozšíření pro-
dukce. Velká komunita mohla by ovšem snad pracovati bez
úhrnečného, celkového výsledného podnikatelského zisku, poně-
vadž by se ztrátová odvětví produkce mohla sanovati z produkč-
ních odvětví výnosnějších a nepotřebovala by tedy risikových
ziskových záloh jako atomisovaná a rozptýlená produkce sou-
kromopodnikatelská; ale z čeho by se tvořily nové těžebné kapi-
tály, kdyby se hlásala zásada, že všechen výnos produkce je zá-
sluhou dělníkovou a náleží tedy po právu jemu a může jím býti
spotřebován?

A čím je to, že tato roztržštěná výroba, organisovaná na zá-
kladě v podstatě neobmezeného soukromého vlastnictví za úče-
lem nejvyšší soukromohospodářské výtěžnosti, při níž vládne
majetkově mocný nad slabšími a zuří boj všech proti všem, ne-
nastává úplná anarchie produkce, jak co do odvětví výrobních
a množství produktů jimi vyráběných, tak v poměrech mzdových
a cenových vůbec?

Záchranou proti všem takovým nevitáným důsledkům sou-
kromohospodářského podnikání je volný trh produktů
i pomůcek výrobních a práce. Tím totiž, že soutěží
na jedné straně výrobci mezi sebou, nabízejíce své produkty, je
již v podstatě rozhodnuto, že proniknou za pravidelných okolností
ceny producenta nejvýhodněji vyrábějícího, tedy ceny nejnižší.
Ovšem soutěž mezi nabízeči musí býti vskutku úplně volná: na-
bízené statky nesmí býti produkty monopolní anebo jichž výroba
je z jakýchkoli příčin v daných okolnostech obmezena, a nesmí
výrobci býti mezi sebou skartelováni, v kterýchžto všech přípa-
dech si pak mohou nabízeči za daných poměrů ceny poptávkou
jaks taks ještě přijatelné diktovati.

Na druhé straně soutěž mezi poptavači pohání za pravidel-
ných okolností ceny vzhůru, zvláště u statků nutné denní po-

třeby, pokud ovšem také konsumentí nejsou organisováni, aby mohli spíše cenovému tlaku nabídky odolávatí. Přírozenou mezí, jež je v konkrétních případech poptávce předem vytčena, přes to že úkoj určitého živobytného minima je přírozenou nezbytností, na němž život člověka závisí, a přes to, že naopak potřeby, to jest chuť po úkoji, jde v podstatě téměř do nekonečna, jsou důchody poptavačů, ty kupují na trhu statky.

Není radno pouštěti se tu do zbytečných hlubších úvah o psychologických podnětech, jež poptávku vyvolávají, jako činí subjektivisté, vždyť nám nejde o to, vyzkoumati, proč ten neb onen poptavač potřebuje nebo kupuje ten neb onen statek, a proč jej cení na tolik a tolik, nýbrž s našeho hmotně hospodářského hlediska je rozhodujícím, že oň usiluje a kolik zaň nabízí; a rovněž na druhé straně svádí na scestí do oborů ryze hospodářským úvahám cizích, pouštějí-li se národohospodáři do problému »spravedlivé« ceny práce a »spravedlivé« nebo »přírozené« ceny nabízených statků. Naší základnou jsou objektivné, reálně se projevující důsledky oněch subjektivních úvah a podnětů i poptavačů po hospodářských statcích, i nabízečů těchto statků a práce, to jest cen v nabízené poptávkou a ceny stanovené nabídkou a výsledné ceny z obou těchto nabídek se vytvořivší.

Důležitým konkrétním základem při těchto úvahách o vzniku cen i prognose o jejich vývoji do budoucna je známá nám skutečnost, že daný úhrn celonárodních důchodů je kupcem veškeré celonárodní produkce, jinými slovy: co na jedné straně příslušníci národa vydělávají svou prací a svými kapitály, za to kupují vše, co národ produkuje, anebo obráceně: národ smí spotřebovati jenom tolik, kolik produkuje, a poněvadž jde o totéž kvantum statků, o něž na jedné straně konsumentstvo na základě svých důchodů usiluje a jež na druhé straně produkce nabízí a skutečné směny mezi oběma těmito stranami se provádějí na základě dohodnutých cen, musí úhrn cen všech produkovaných statků rovnati se úhrnu národního důchodu, vždyť je to týž úhrn, ovšem chápeme-li produkci v našem širším slova smyslu a zabíráme v ni také nákupy a prodeje z ciziny.

Při tom se předpokládá, jak ostatně stanoví sám pojem národohospodářského důchodu, ovšem jen ve příčině hmotných pomůcek produkčních, že jednotlivci hospodáři uchovávají svoji podstatu majetkovou neztenčenou, že je zachováván statický stav majetkový, a nežijí tedy na vrub své substance majetkové,

jež je vyjádřena cenovým úhrnem všech předmětů v soukromém vlastnictví se nalézajících. Za stavu takovéto hospodářské rovnováhy, jež ostatně je samozřejmým předpokladem rozumného hospodaření, a za trvalé v podstatě stability cenové, náhodnými vlivy nerušené, směřují se hospodářské statky mezi spotřebiteli a mezi producenty za dnešních poměrů na společných trzích hmotných hospodářských statků, ať statků konsumních nebo pomůcek produkčních, i na společných trzích práce, kde volná soutěž, jak je dnešními poměry rozdělení majetku půdy, kapitálu a práce dána, se může mezi všemi zúčastněnými zájemníky nejlépe uplatniti.

V pravidelných okolnostech tato volná soutěž svobodných trhů stačí, aby na základě dohodnutých cen se hospodařilo správně: producenti nebudou prodávati levněji, než zač vyrobili, neboť by ztráceli na svém majetku, a konsumentí nebudou kupovati více a draže, než pokud stačí jejich důchody, pokud také nechťi trávití z hotového. Nevadí tu ani, jak jsme viděli, soukromé vlastnictví půdy a hmotných kapitálů produkčních, ač se tím jistě ideálně volná soutěž mezi producenty obmezuje.

Ale je tu jedna otázka: zda takovýto výklad samočinně v praktickém hospodářském životě vyřešeného cenového problému stačí na řešení všech dalších dnešních problémů, jimiž se tradiční národohospodářská věda obírá?

Je-li cílem hospodářských snah lidí, zvýšiti pokud možno hmotný blahobyt nejširších vrstev národa a je-li stále obnovovaná produkce hospodářských statků oním zdrojem, jímž se zvýšené produkce opatřují, a vyžaduje-li každá produkce obětí jiných hmotných statků a obětí práce a velí-li již sama hospodářská účelnost, hospodářská racionalita, aby se především při produkci zachovávala zásada hospodárnosti a docílovalo se nejmenšími kvanty nákladů největších kvant produktů, a závisí-li tato její soukromohospodářská úspěšnost — soukromohospodářská v tom směru, že buduje na soukromohospodářských nákladech, to jest obětech hmotných hospodářských statků v soukromém vlastnictví se nalézajících a obětech týchž statků, za konanou námezdnou práci poskytovaných, a kalkuluje, aby i za stability cenové dosahovala největších kvant přebytků produkce; pak má národohospodářská věda zkoumati způsoby a metody, jak je produkce po stránce hospodářské organisována a jak se za daného stavu výrobní techniky různé tyto kombinace činitelů

výrobních půdy, kapitálu a práce osvědčují a jak se úspěchy produkce mění, změní-li se organizační poměry těchto složek, přejde-li se od výroby zemědělské a různých jejích forem k výrobě průmyslové různých stupňů intenzity produkční a různých stupňů kvality práce, po případě jak by se daly samy základní soukromoprávní poměry držby těchto činitelů dnes platné upravití a produkce za změněných poměrů organisovati, aby lépe vyhovovala požadavkům nejvydatnější a nejhospodárnější produkce. Poněvadž však lze na druhé straně za platnosti dnešního řádu soukromého vlastnictví produkovati jen tolik, na kolik stačí důchody poptavačů, a ty prýští rovněž jen z produkce, a táž v podstatě zásada by musila zůstatí v platnosti za každé jiné organisace produkční, musí národohospodářská věda také zkoumati, jak se jednotliví činitelé na produkci zúčastnění za dnešních poměrů dělí o ryzí soukromohospodářský přebytek produkce a jak by se poměry utvářily, kdyby toto rozdělení dalo se na jiném základě, nebo za změněných poměrů produkčních: kdyby se přecházelo od výroby zemědělské k výrobě průmyslové, nebo kdyby se změnily poměry populační, nebo kdyby bylo zavedeno kolektivní vlastnictví produkčních prostředků, nebo kdyby místo soukromohospodářské produkce nastala produkce kolektivní anebo zaveden byl komunism vůbec. A poněvadž hlavním indikátorem poměrů za dnešní organisace hospodářských styků jsou ceny, za něž se hospodářské statky za dané poptávky a nabídky směňují, jsou ceny také východiskem všech těchto úvah, sleduje se vzájemná jejich závislost a jejich změny, pošinou-li se za daných poměrů statických z jakékoli příčiny poměry produkce a nabídky nebo důchody a poměry poptávky.

Při tom se však musíme stříci, abychom nezapadali zbytečně na jedné straně do problémů filosofických nebo do řešení těchto otázek se stanoviska morálky a »spravedlnosti«, jak se říkává, anebo na druhé straně do oblasti ryzí techniky výrobní a obchodní.

Ale mimo prozkum tohoto statického hospodářského stavu, jak je dnešními poměry dán a platnou cenovou rovnováhou směn statků vyjádřen, i jeho možného zlepšení vlivem změn jakýchsi přirozených podmínek dnešní naší hospodářské organisace, musí se národohospodářství obíratí ještě problémem druhým, neméně dnes naléhavým: jak v složité ústrojí dnešního směnného hospodářství a společensky utvářených cen zasahují někdy rušivě a ne-

organicky někteří činitelé další, zejména instituce peněz, finančních kapitálů a úvěru a jak se vlivem jejich způsobují nechtěné a nedosti ještě prozkoumané výchylky z pravidelného rovnovážného stavu a nastávají poruchy pravidelného chodu, krise. Na toto studium konjunkturných výchylků pravidelného chodu hospodářského ústrojí se klade v novější době veliká váha, poněvadž se považují za zlo, jemuž by se dalo čeliti účelnými opatřeními preventivními.

Jsou však i cizorodé vlivy jiné, jež často svémocně, byť snad z příčin naléhavých a s úmysly dobrými, aby se prospělo jednotlivým vrstvám obyvatelstva, tu producentům, tam námezdným pracovníkům, zasahují v jemné ústrojí hospodářského života národů různými opatřeními tak řečené hospodářské politiky státní: zatěžuje se produkce různými daněmi a dávkami ve prospěch státu nebo ve prospěch dělnictva, zavádějí se cla a jiná obdobná opatření ve styku s cizinou, a vynucují si často tu organizace producentů, tam organizace dělnictva jednostranné zvýšení svých důchodů a působí tím násilně na svobodný vývoj cenový. Národohospodářská věda má úlohu i tyto vlivy a jejich účinky podrobněji analyzovati a na důsledky přesunu jich břemen na všechno ostatní složité hospodářské ústrojí hospodářského života národa poukázati.

Z uvedenéno výčtu úloh národohospodářské nauky je zřejmo, že její metoda má hlavně býti popisná; ale bylo by polovičatostí, kdybychom se báli pronést rozhodné slovo v daných časových otázkách a nedovedli v nich poraditi a posouditi, jak se poměry vyvinou, změní-li se ta neb ona podmínka, ten neb onen předpoklad. To vědě národohospodářské v očích veřejnosti neuškodilo, jak soudí Schumpeter, že se pouští na pole hospodářské politiky — tot je přece samozřejmé, že hospodářská věda je pro život — nýbrž to, že chtěla řešiti filosofickými dedukcemi problémy hospodářské, kde mimo to i premisy bývaly často vadné, ať už je chtěla řešiti po způsobu věd přírodních dle principu kauzality anebo na základě principu finality,*) ač jde tu o zjevy sui generis: hospodářské děje vznikají z podnětu jednajícího člověka, ten je ono *primum movens*, třeba že je ve svých hospodářských počinech vázán danými poměry hmotného světa, který jej obklopuje, jsa do jisté míry v zajetí tohoto objektivního okolí, a musí

*) Správně poukazuje se, že finalita, účelnost, je jen obrácená kauzalita

v jeho mezích činiti svá rozhodnutí tak, aby danými prostředky výrobními pomocí práce a sil přírodních produkoval hospodárně, účelně a soukromohospodářsky úspěšně, ovšem soukromohospodářsky úspěšně v našem širším smyslu. A kdyby se i změnila nynější platné organizační poměry vlastnictví hospodářských statků a staly se tyto statky vlastnictvím kolektivit, i pak by zůstala ona zásada soukromohospodářské produktivity ukazatelem, jímž se rozumný hospodář při svých rozhodnutích řídí. Vždyť u hospodářských dějů vůbec nejde o nějakou absolutní zachovu hmoty a sil, znovu zdůrazňujeme, o hospodárnost absolutnou, nýbrž o hospodárnost relativnou, o hospodárnost danými a nově produkovánými hospodářskými statky, to jest statky, jichž není nazbyt, jež jsou v něčím vlastnictví, tedy i o hospodárnost u úplaty za práci a ovšem i u práce samé. Nelze tedy hospodářské děje vykládati jen ve smyslu objektivné theorie dějin kausalitou, ale ani ve smyslu ryze subjektivním, finalitou — neboť i účelnost hospodářských počínů lidí je relativná: posuzuje se dle potřeb a vkusu dnešní doby a často se produkuje, jak známo, i věci velmi zbytečné, ba i škodlivé. Mimo to není dokonce vyloučeno, že lidé někdy jednají dle daných objektivních i subjektivních předpokladů velmi nehospodárně, domáhajíce se nějakých cílů jiných, dle jejich domnění vyšších: vzpomeňme jen na vědomé a úmyslné ničení statků za výbojných válek.

Není-li tedy možno vykládati hospodářské počiny lidí dle nějaké jednotné vyšší absolutné normy, poněvadž jsou výsledkem jakéhosi kompromisu obou uvedených směrů, objektivního a subjektivního, již tím je řečeno, že musí míti v našich úsudcích a závěrech převahu metoda induktivní nad methodami spekulativními, že musíme hlavně budovati na pozorování, na popise skutečných stavů a dějů, a smíme jen velmi obezřetně generalisovati. Proto také za dnešních poměrů hospodářské organisace lidstva, kde všecken hospodářský život je založen na směnách, jejichž výsledkem i povzbuzovačem jsou ceny, je nutno soustřediti úsilí na výkladu a rozboru směn statků a jejich cen, jak je daná nabídka a poptávka skutečně vytvářejí, a na úsudku, který asi vývoj cenový se dá dle těchto daných příznaků po případě i za změněných okolností příště očekávati. Na tomto vývoji cen závisí vše další: vzestup nebo pokles produkce v jednotlivých odvětvích výroby i v celku,

objektivná výtěžnost produkce a její subjektivně soukromohospodářská výnosnost; ony zároveň nepřímo rozhodují o rozdělení tohoto soukromohospodářského objektivního přebytku produkce a výnosu subjektivně soukromohospodářského mezi zúčastněné činitele na produkci.

Nabídka a poptávka.

V pravidelných poměrech se tvoří ceny za platnosti dnešní volné soutěže, třeba soutěže v některých směrech podvázané, dohodou nabídky a poptávky. Nabídka hledí dosíci za nabízené statky cen nejvyšších, poptávka pak snaží se dosíci hledaných statků za ceny nejnižší. O podrobnějších otázkách, jak se ceny tímto způsobem tvoří, jsou dávné spory dvou táborů národohospodářských theoretiků. Objektivisté tvrdí, že jsou při tom pevným základem ceny produkční, těm prý se poptávka přizpůsobuje. Hospodářský vývoj podmíněný, jak víme, hlavně zvýšenou produkcí, je prý brzděn nedostatkem pomůcek produkčních čili hmotných kapitálů, kdežto lidské práce je v poměru k nim až přebytek — známá theorie o mezdovém fondu — a tento nepoměr se čím dál ještě zhoršuje rychlejším vzrůstem populace: dle *Malthusa* hospodářské statky rostou řadou arithmetickou, populace řadou geometrickou; nemá-li tento vývoj vésti k zbědačení vrstev za mzdu pracujících, musí se vzrůstu populace brzditi, aby nenastalo přelidnění země. Druhá větev objektivistů, zastupovaná *Marxem*, vidí záchranu před rostoucím proletarisováním vrstev za mzdu pracujících v spravedlivějším dělení se o přebytek produkce. Ten prý celý náleží práci, poněvadž pomůcky produkční čili hmotný kapitál vznikl výhradně okupací a prací a rovněž tak i půda byla bez námahy okupována prvými příchozími, náleží tedy i celé jejich produkty práci, poněvadž ta je vedle sil přírodních, pomáhajících zdarma, bez obětí člověku při produkci, jediným vskutku produktivním činitelem; kdežto dle nynějších řádů společenských vše to, co se produkuje nad statky produkcí spotřebované, to jest nad hmotné výrobní pomůcky produkcí zničené a nad hospodářské statky spotřebované pracovníky, přisvojuje si neprávem kapitalista-podnikatel, vlastník oněch pomůcek výrobních a hospodářských statků spotřebních. Tyto nadhodnoty produkce strhuje podnikatel na sebe,